

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Исторически факултет

Катедра „История на България“

Стоян Димитров Стоянов

Редовен докторант по Съвременна българска история

Автореферат

на дисертационен труд на тема:

Българо-полски политически отношения

(1945-1989 г.)

Научен ръководител:

доц. д-р Румяна Маринова-Христиди

София

2021

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита на заседание на Катедра „История на България“, при Исторически факултет на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, проведено на 18. 01. 2022 г.

Съдържание:

I. Обща характеристика на дисертационния труд.....	4
II. Основно съдържание на дисертационния труд.....	8
III. Принос на дисертацията.....	18
IV. Публикации по темата	18

I. Обща характеристика на дисертационния труд

Втората световна война нанася сериозен удар върху цялото човечество. В продължение на шест години хуманността, справедливостта, човешките права, свободата на личността са напълно потъпкани. Милиони хора по целия свят, както военни, така и мирно население, губят живота си. За да не се повтори подобна трагедия още преди края на войната силите от Антихитлеристката коалиция се договарят за сфери на влияние в следвоенни свят, за да се изгради траен мир. Докато САЩ поема контрола над Западна Европа, България и Полша попадат в сферата на влияние на СССР и започват изграждането на държавен социализъм от съветски тип.

1. Актуалност на темата

Двете страни поддържат дипломатически отношения още от 1918 г., които са прекъснати за периода 1941-1945 г. Попадайки в общ блок те започват много по-значително да развиват своите политически, икономически и културни отношения. Актуалността на изследването е да разгледа какви са отношенията между двете страни по време на Студената война. Макар и привидно двете държави да поемат по общ път на развитие, между тях има и много различия. Чрез анализ на двете „братски страни“ и техните контакти през посочения период може да се добие по-ясна представа за българската външна политика по времето на социализма.

2. Обект и предмет на изследването

Обекти на дисертацията са процесите протичащи в отношенията между България и Полша в политически план. В центъра на вниманието са контактите между първите/генералните секретари, министър-председателите, външните министри, зам. министрите на двете страни и други официални лица. Важен фактор са и периодичните полски кризи, също и развитието на международните отношения по време на Студената война.

3. Цели на изследването

Целта на настоящото изследване е да проследи развитието на политическите отношения между двете страни в периода 1945-1989 г., като бъдат отразени срещите между техните управляващи.

4. Задачи на изследването

За осъществяване на посочените цели се поставя:

- Да бъдат обособени хронологичните етапи в отношенията между двете държави
- Да се проследи българската реакция на периодичните полски кризи
- Да се покажат разликите между двете „братски страни“ в опита им да изградят социалистическо общество

5. Структура и хронологични рамки на изследването

В структурно отношение дисертацията се състои от увод, въведение, четири глави, заключение, използвани източници и приложение. Хронологичната рамка следва периода 1945-1989 г., като преди това е разгледан и периода на Втората световна война, двете страни по време на войната и прекъсването на дипломатическите отношения между тях. Географският обхват на изследването обхваща България, Полша, Източния блок, в дисертацията са споменати и някои локални и световни конфликти по време на Студената война.

6. Методологична основа

Приложен е хронологически подход в развитието на българо-полските политически отношения. Използвани са и методи на исторически и сравнителен анализ.

7. Исторически преглед

За осъществяване целите на настоящата дисертация са използвани наличните и достъпни архивни документи, вестници, сборници, мемоари, монографии и статии на български, полски и английски език.

За периода след Втората световна война няма монография описваща отношенията между двете страни през Студената война, но има литература обхващаща локални събития за годините от 1945 до 1989 г. Един от най-големите приноси за това има проф. Искра Баева, в нейните монографии „Източна Европа след Сталин 1953-1956“, „Източна Европа през XX в. идеи, конфликти, митове“, „България и Източна

Европа“ и още много статии свързани с полската история, авторката обръща внимание и на отношенията между България и Полша през годините на социализма¹.

Преди и след 1989 г. в България се публикуват различни монографии и статии свързани с една от най-големите кризи в Източния блок – създаването на „Солидарност“. Преди 1989 г. Бойко Младенов издава монографията „Обществено-политическата криза в Полската народна република 1980-1981“ през 1986 г., в

¹**Баева, И.**, Създаване на Полската селска партия. – Известия на Българското историческо дружество, кн. XXXIV, С. 1982, 251–279. **Баева, И.**, Кризата в Полската селска партия и нейното преодоляване (1945–1949 г.). – Исторически преглед, № 2, 1984, с. 12–34. **Баева, И.**, Изграждане на партийната система в Полската народна република (фактори, етапи, принципи). – В: Развитие на политическата система на социализма, С., 1984, с. 128–137. **Баева, И.**, Оформяне на конституционното устройство на народнодемократичните държави в Централна Европа. – В: Нормативна система на обществото, С., 1986, с. 205–213. **Баева, И.**, Политическите партии в Полша 1944–1950 г. – Векове, № 4, 1986, с. 40–49. **Баева, И.**, За народната демокрация – полемично (Из историческия опит на Полша, Чехословакия и Унгария). – Векове, № 6, 1989, с. 36–46. **Баева, И.**, Проблеми от развитието на европейските социалистически страни в периода 1945–1956 г. – Историческата наука и преустройството, С. 1990, с. 225–245. **Баева, И.**, Интелигенцията в обществено-политическите кризи на социализма след Втората световна война (Полша, Чехословакия и Унгария) – Философска мисъл, № 5, 1990, с. 35–42. **Баева, И.**, „Източна Европа“ – минало и настояще. – Bulgarian Quarterly, № 3, 1991, с. 33–43. **Баева, И.**, Криза в политическата система на социализма (из историческия опит на Полша, Чехословакия и Унгария 1948–1953 г.). – В: Кризата в историческото развитие, С., 1991, с. 140–153. **Баева, И.**, Централна Европа – а сега какво? – Ново време, № 3, 1992, с. 15–23. **Баева, И.**, Източна Европа – алтернативите на прехода. – Ново време, № 3, 1993, с. 14–22. **Баева, И.**, Съществувала ли е алтернатива в следвоенното развитие на Източна Европа? Доколко и кога? – В: Личността в историческото развитие. Алтернативата в историята. С., 1995, с. 221–230. **Баева, И.**, Българската външна политика в рамките на Източния блок – поуки за настоящето. – В: Българската външна политика вчера, днес и утре. С., 1996. **Баева, И.**, Периферия и център в Източна Европа през XX век. – В: Периферията в историята, С., 1996, с. 86–95. **Баева, И.**, Смяна на елита и кадрите в България и Източна Европа (1944–1948 г.) – В: Лица на времето, ЦИПИ, Т. 1, 1996, С., 1996, с. 65–90. **Баева, И.**, Българската пропаганда в Източна Европа от края на Втората световна война до смъртта на Сталин 1953 г. – Balkanistic Forum, № 1–2, 1996, с. 115–126. **Баева, И.**, Модели на политическа култура в следвоенна Полша и България. – Епохи, № 4, 1996, с. 118–124. **Баева, И.**, БРП (к) и другите в Коминформбюро. – В: България в сферата на съветските интереси (българо-руски научни дискусии). С., 1998, с. 360–368. **Баева, И.**, Втората световна война и славянското единство – плюсове и минуси. – Във: Втората световна война и славянският свят. Славянски летописи, Т. IV, С., 1998, с. 147–160. **Баева, И.**, Полският март 1968: властта срещу интелигенцията. – В: Модерният историк. Въображение, информираност, поколения. С., 1999, с. 147–160. **Баева, И.**, Източноевропейският социализъм – обществото, от което излязохме. – В: Отвъд прехода – модернизацията. С., 2000, с. 65–98. **Баева, И.**, Полските работнически вълнения през декември 1970 г. – предизвикателство срещу системата. – В: Иронията на историка. В памет на историка и приятеля проф. Милчо Лалков. С., 2004, с. 385–412. **Баева, И.**, Варшавското въстание от 1944 г. в историята. – Ново време, № 12, 2004, с. 159–164. **Баева, И.**, Раждането на полската „Солидарност“ 1980 г. като международен проблем. – В: Преломни времена. Юбилеен сборник в чест на 65-годишнината на професор Любомир Огнянов. УИ „Св. Кл. Охридски“, С., 2006, с. 817–839. **Баева, И.**, Полският март '68 като международен проблем. – Международна политика, № 1, 2008, с. 89–103. **Баева, И.**, Образът на Полша и поляците преди Втората световна война и през военните години. – В: Полша и поляците в новата българска история (средата на XIX – средата на XX век). Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, С., 2015, с. 188–204. **Баева, И.**, Източна Европа – от нова Европа до проблем за Европейския съюз.// В: Европейски разногласия и световен хаос. ИК УНСС, С., 2018, с. 21–31. **Баева, И.**, Източноевропейската 1968 г. – бунт, реформи, надежди и крахът им.// В: 1968. Годината, която промени света. Авангард Прима, С., 2018, с. 176–221. **Баева, И.**, Краят на Студената война в Източна Европа – геополитически и политически последици. – В: Религия, национална идентичност и държавност на Балканите през XIX – XXI в. УИ „Св. св. Кирил и Методий“, В. Търново, 2018, Т. II, с. 11–29. **Баева, И.**, Източна Европа – смяна на интеграционната посока от Изток на Запад. – В: Краят на Студената война и европейската интеграция/дезинтеграция през 90-те години на XX в. УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2019, с. 50–71.

характерен за времето си стил. Друга подобна монография е издадената през 1988 г. от Борис Данков „Полша – вчера и днес.“ След 1989 г. за „Солидарност“ пишат, освен Искра Баева, Йордан Баев във „Военнополитическите конфликти след Втората световна война и България“ от 1995 г., Владимир Мигев в „Полската криза, „Солидарност“ и България (1980-1983)“ от 2008 г. и др.

През 1992 г. на български език се издават спомените на лидера на профсъюза „Солидарност“ Лех Валенса „Пътят на надеждата“ и на полския дисидент Адам Михник „Коленичи се само пред Бога“ (1993 г.). На български излизат монографиите „История на Полша“ с автори Михаил Тимовски, Ян Кеневич, Йежи Холцер през 1998 г., „Полският път“ на Адам Замойски през 2006 г., „Кратка история на Полша“ с автори Йежи Луковски и Хюбърт Завадски през 2011 г. Трите монографии обхващат цялата полска история – от Х в. до влизането на страната в Европейския съюз (2004 г.). През 1999 г. Георги Асьов публикува монографията „Полша : Съдбини и съвременност“, в която, макар и кратко, пише за историята, културата, икономиката, традициите и за езика на Полша.

За периода 1945-1989 г. излизат различни книжки и списания като „Братско сътрудничество между България и Полша“ от 1948 г., в която са поместени договорите за Дружба, сътрудничество и взаимопомощ от 29 май 1948 г. и Културната спогодба, както и комюникета от срещите. В Националната библиотека може да се намерят и различни списания като Полски информационен бюлетин, наличен за годините 1950-1962 г. Бюлетинът служи за информация свързана с културата, икономиката и политиката в ПНР и има за цел да запознае българския народ със социалистическото развитие на Полша. В България се публикуват и материали от конгресите и пленумите на ПОРП и речи на първите ѝ секретари².

²**Гомулка**, Вл. Избрани речи, доклади и статии : Сборник / Владислав Гомулка ; Прев. от пол. Димитър Икономов. - София : БКП, 1965. Полска обединена работническа партия. Варшава. Материали от IX пленум на Полската обединена работническа партия. 1967 по селско стопанство. София, 1967. **Гомулка**, Вл., Германският въпрос : Сборник / Прев. от пол. Димитър Икономов. София, 1970. **Герек**, Е., Градим Полша на нашите мечти : [Избрани] речи и статии / Едвард Герек ; Прев. от пол. Магдалена Атанасова. - София : Партиздат. 1976. Полска обединена работническа партия Варшава 1975 Конгрес VII Доклади и решения от VII конгрес на Полската обединена работническа партия. 8-12 декември 1975 г. / Прев. от пол. Венцислав Караиванов. - София : Партиздат. 1976. Полска обединена работническа партия Варшава 1980 Конгрес VIII Доклади и решения : 11-15 февруари 1980 г. / Прев. [от пол.] Васил Иванов. София, 1980. **Ярузелски**, В., Речи : Произнесени на пленуми на ЦК на ПОРП и заседания на Сейма на ПНР, пред различни конференции, национални конференции и съвещания, при срещи с трудещите се Войчех Ярузелски. Прев. от пол. Магдалена Атанасова и др. София, 1985. Полска обединена работническа

II. Основно съдържание на дисертационни труд

Дисертацията се състои от увод, изложение и заключение, общо 341 страници. Изложението включва четири глави, всяка от тях е хронологично разделена на няколко подглави. Хронологичният подход най-ясно отразява развитието и динамиката на политическите отношения между двете страни.

1. Увод

Уводът на дисертацията включва кратък исторически преглед на българо-полските отношения от Средновековието до края на Втората световна война, актуалност на темата, целите, задачите, обекта и предмета на изследването, преглед на наличната историография и представяне на съдържанието на дисертационния труд.

2. Въведение

Във въведението е разгледан периодът от началото на Втората световна война (1939 г.) до 1944 г. и трудностите, през които преминават България и Полша. Отбелязани са прекъсването на дипломатическите отношения между двете страни и забраната на българските власти за преминаване на полските граждани през нейна територия.

3. Първа глава – Българо-полски политически отношения в първите години след Втората световна война (1945-1956 г.)

Първа глава разглежда отношенията между двете страни след края на Втората световна война до 1956 г. В нея се обръща внимание на възстановяването на дипломатическите отношения между тях (1945 г.) и бавното им поемане по пътя на изграждане на държавен социализъм от съветски тип. Главата приключва с промяната от 1956 г., за България това е Априлският пленум от 1956 г., а за Полша това са протестите в град Познан и смяната на ръководството на ПОРП и поемането на властта от Владислав Гомулка.

Първата подглава включва периода на „народна демокрация“ в двете страни. В него България и Полша възстановяват своите дипломатически отношения през 1945 г. Непосредствено след преврата на 9-ти септември, в България се създава Славянски

партия Варшава 1986 Конгрес X[Десети] X конгрес на Полската обединена работническа партия, 29 юни - 3 юли 1986 г. : Доклади и решения / Прев. [от пол.]. София, 1987.

комитет, които включва славянските страни от новия Блок, в това число и Полша. Също така в края на 1944 г. българските власти възстановяват и Българи-полския комитет. Важно за тези първи години от възстановяване на отношенията между двете страни е полската подкрепа за България по време на Парижката мирна конференция от 1946 г.

Втората подглава е процесът на сталинизация, който протича сравнително идентично в двете страни. Включена е срещата в Шкларска Поремба в Полша, през септември 1947 г., на която страните от Източния блок сформират Коминформбюро. В тази подглава е отразено и още едно обединение на сателитите на Кремъл – създаването на Съвета за икономическа взаимопомощ от януари 1949 г., в които страни основателки са и България и Полша. В този период са показани приликите между двете страни в изграждането на новата система.

Трета подглава обхваща подписването на Договора за приятелство, сътрудничество и взаимопомощ между България и Полша през 1948 г. Описани са неочаквано възникналите спорове по договора и окончателното му подписване на 29 май 1948 г.

Четвърта подглава разглежда процеса на десталинизация в двете страни от смъртта на Сталин (1953 г.) до преломната 1956 г. Преди да се стигне до събитията в Полша 1956 г., през 1955 г. държавите в Източния блок създават своя военна организация - Варшавският договор. След XX конгрес на КПСС започват и по-драстичните промени в Блока. За България това е Априлският пленум от 1956 г., на който Вълко Червенков е свален от поста министър-председател, а Тодор Живков постепенно започва да поема цялата власт. За Полша промените са много по-радикални, юни 1956 г. работниците от град Познан излизат на протест, който е кърваво потушен от властта. Октомври 1956 г. се стига и до смяна в ръководството, когато управлението на Полша поема Владислав Гомулка. БКП не остава встрани от събитията в ПНР, макар и слабо информирани, българските комунисти изказват своите притеснения за промяната в Полша, някои от тях са на мнение, че сред полските управляващи е настъпило *„объркване на основните ленински принципи, на които се изгражда живота на комунистическата партия“*.

4. Втора глава – Българо-полски политически отношения в периода 1957-1970 г.

Първата подглава включва срещата между Живков и Гомулка от май 1958 г. На нея ясно се виждат различните предпочитания между двете страни по отношение на външната им политика. Докато БКП държи да подчертае своята по-тясна обвързаност и по-близки отношения със СССР, от ПОРП усещат антисъветските настроения сред своя народ. Различна е и позицията на България и Полша по отношение на САЩ. Българските комунисти държат да бъде подчертана враждебната политика на Америка, като страна която е в основата на *„световния империализъм в борбата против социализма“*, докато полските управляващи желаят да запазят своите добри отношение с Вашингтон.

Втората подглава засяга македонския въпрос в българо-полските отношения по времето на социализма. В нея е показана българската защита след 1963 г. по отношение на Македония. На българските дипломата в Полша не веднъж ще им се наложи да разясняват историческата истина свързана с българската история, култура и народ пред полските си колеги и сред научните среди.

Трета подглава се отнася за Договор за дружба, сътрудничество и взаимна помощ подписан между двете страни през април 1967 г. Чрез него се забелязва промяната в международните отношение, като на преден план излизат развитието на икономическите и научно-техническите връзки, докато при Договора от 1948 г. първите глави се отнасят за оказване на военна помощ при нова агресия.

Четвърта подглава обхваща още една бурна за Блока година 1968 г. В нея са описани протестите на студентите в Полша през 1968 г. и последвалата антисемитска вълна в страната. По време на събитията БКП отново не остава безразлична. Българските дипломата следят случващото се от началото на март и отчитат, че Гомулка проявява *„умереност по отношение на ционистите“*. Българските студенти в Полша също не остават в страни от събитията, като някои от тях дори ясно заявяват, че *„студентските вълнение не са организирани и не са дело на ционистите“*. Подглавата продължава с едно от най-бурните събития в Източния блок – потушаване на Пражката пролет, в която участие вземат и български и полски войски.

Петата подглава е за развитието на българо-полските политически отношения до края на 1970 г. (до края на управлението на Гомулка). В нея се разглеждат срещите между първите секретари на БКП и на ПОРП, министър-председателите, външните министри и зам. външните министри на НРБ и ПНР. Внимание се обръща и на отношенията между службите за сигурност на двете страни в периода 1965 до 1970 г.

5. Трета глава – Развитие на българо-полските политически отношения през 70-те години

Първата подглава разглежда протестите в Полша от декември 1970 г. до февруари 1971 г. Проследените са събитията в град Гданск, Гдиня и Шчечин и смяната на първия секретар на ПОРП. Разгледани са и разговорите между полския външен министър Мечислав Мочар и Тодор Живков от 8 януари 1971 г., а след края на протестите, март 1971 г., и срещите между българския външен министър Иван Башев и полските управляващи председателя на министерски съвет на ПНР Пьотр Ярошевич и председателя на Държавния съвет на Полша Юзеф Циранкевич.

Втората подглава обхваща развитието на българо-полските отношения в годините на разведряването до 1975 г. Отново се разглеждат срещите, както между първите секретари Т. Живков и Ед. Герек, така и между външните министри на НРБ и ПНР. На тези срещи се обсъждат развитието на отношенията между двете страни, също и ситуацията на международната арена. В този период отношенията между службите за сигурност в двете страни продължават да се развиват. Подглавата приключва със Заключителния акт от Хелзинки, който е подписан и от българските и полските ръководители.

Трета подглава разглежда поредните протести в Полша от лятото на 1976 г. Описано е и първото посещение в Полша на новия папа от полски произход – папа Йоан Павел II. Проследена е и културната политика на Людмила Живкова и нейното отражение в ПНР през годините 1979/1980 г. В подглавата са поместени и визитите на българските и полските управляващи в периода 1975-1980 г., също и продължаващото развитие на контактите между службите за сигурност в двете страни.

6. Четвърта глава – Българо-полски политически отношения през 80-те години

Първа подглава разглежда протестите в Полша от август 1980 г. Проследена е стачната вълна, подписването на споразумението между работници и управляващи и създаването на независимия профсъюз „Солидарност“. В подглавата е описана и реакцията на българските ръководители за кризата в Полша, също и отношението на българското общество. Тя приключва с въвеждането на Военното положение в ПНР от ген. Войчех Ярузелски и с интернирането на лидерите на „Солидарност“.

Втора подглава проследява сложната обстановка, през която преминават двете страни в периода 1981-1988 г. За България това е изфабрикуваната „българска следа“ в атентата срещу папа Йоан Павел II и започналият „Възродителен процес“. За Полша е сложната обстановка, в която попадат полските власти и полското общество в годините на Военно положение до поредните протести през 1988 г. В този период българските управляващи оказват както икономическа, като и политическа подкрепа на „братската страна“. Подглавата включва и започналите промени в целия Източен блок и СССР с идването на Михаил Горбачов и началото на неговата „перестройка“.

Трета подглава обхваща промените в НРБ и ПНР през 1989 г. и разпадането на Източния блок. Подглавата започва със сформирването на Кръглата маса в Полша и провеждането на полусвободни избори в страната, където „Солидарност“ печели почти всички, от възможните, места в двукамерния парламент. Проследена е и реакцията на българските управляващи по време на преговорите на Кръглата маса и след края на двата тура на изборите. От лятото на 1989 г. Полша първа от страната в Източна Европа поема по своя преход. За България лятото на 1989 г. е едно то най-големите изпитания за режима на Живков. „Възродителният процес“ достига своя връх, когато българските мюсюлмани започват масово изследване, наречено от българските власти „Голямата екскурзия“. В края на годината Тодор Живков окончателно изгубва подкрепата както от българските комунисти, така и на Кремъл и е свален от власт на 10 ноември 1989 г.

7. Заключение

След края на Втората световна война настъпват дълбоки промени в международните отношения. В разделена на две Европа България и Полша попадат в орбитата на СССР. Двата народа се изправят пред нова за тях обществено-политическа система и започват изграждането на държавен социализъм от съветски тип.

В отношенията между двете страни през годините на Студената война може да се добие представа както за външната, така и за вътрешната политика на НРБ. Могат ясно да се видят приликите и разликите между двете държави по отношение на техните пътища на развитие. От една страна са неуспехите на полските ръководители да се справят с политическите, обществените и икономическите трудности в страната си, а от друга ловкостта на Живков, с която договаря нови и нови кредити от Съветския съюз, с които да си гарантира икономическа стабилност и способност му да избегне тежки социални вълнения по време на управлението си (поне до средата на 80-те години). Макар и „братски страни“, членки в обща икономическа и военно-политическа организация, щом се стигне до криза в Полша, могат ясно да се видят отрицателните реакции на БКП. Българските лидери не веднъж критикуват полското общество и управляващата партия (ПОРП) при всеки един от опитите им за промяна на системата.

Но българо-полските политически отношения далеч не се ограничават само с отрицателната реакция на БКП към полските проблеми. През години 1945-1989 г. контактите между двете страни не спират да се развиват, както политически, така и икономически и културно. Срещите между държавните ръководители нарастват с всяко изминало десетилетие, те си оказват взаимна подкрепата, както по вътрешните, така и по проблемите на международната арена.

Двете страни излизат от световната война с нови управляващи, които до 1947/1948 г. бавно поемат цялата власт. През това време контактите между тях, прекъснати през 1941 г., се възстановяват. Още преди да се консолидира Източният блок, в края на войната се създава Славянски комитет (през 1944 г.), в който освен двете държави, влизат и бъдещите им съюзници. След 9-ти септември 1944 г. е възстановен Българо-полският комитет, който си поставя за цел „да работи за всестранно сближаване на българския и полския народ“. През август 1945 г. дипломатическите отношения между двете страни също са възстановени. За Полша,

като пълномощен министър заминава П. Тагаров, а неговият колега Ед. Залевски пристига в България.

По време на мирната конференция в Париж през 1946 г., след речта на Г. Кулишев, пръв думата в защита на България взема външният министър на Полша В. Жимовски. Дипломатът призовава делегатите в конференцията за по-справедлив мир с България. В края на 1947 г. завършва и интеграцията на двете страни в блока. През септември с. г. в полския курорт Шкларска Поремба се събират представителите на комунистическите и работническите партии и създават Коминформбюро. От този момент нататък България, Полша и останалите страни от новосформирания Източен блок поемат по своя общ път в изграждането на социализъм. С основаването на Съвета за икономическа взаимопомощ (1949 г.) и Организацията на Варшавския договор (1955 г.) отношенията между двете страни още повече укрепват. Важен момент за сближаването на България и Полша през първите години след войната е и подписаният на 29 май 1948 г. Договор за приятелство, сътрудничество и взаимопомощ.

До 1956 г. може да се каже, че двете държави извървяват сравнително идентичен преход, както по време на „народната демокрация“, така и в периода на сталинизация. В България БКП става основна партия и започва да контролира всеки аспект от живота на българите, същото прави и ПОРП в Полша. Но приликата в режимите се изчерпва още при първия импулс за промяна. След смъртта на Сталин (1953 г.), новият съветски вожд Н. Хрушчов поема по нов курс – на разведряване. Московският управляващ не преценява желанието за по-дълбока промяна на системата у поляците (и унгарците), която стига прекалено далеч за разбиранията на Кремъл. Така през 1956 г., докато БКП провежда своя Априлски пленум, на който не се наблюдава драстична промяна в системата, Полша преминава през своите първи големи вълнения (от юни и октомври 1956 г.). След 1956 г. българските комунисти започват да следват своята „априлска линия“, а поляците поемат по „полския път на социализъм“.

След преломната 1956 г. разликите между двете държави стават все по-големи. Още при първата среща между Т. Живков и Вл. Гомулка (1958 г.) си проличават предпочитанията в отношенията на двете страни към Съветския съюз и САЩ. Докато от БКП остават верни към центъра, от ПОРП ясно осъзнават антисъветските настроения сред полския народ. Важна част за българските управляващи в отношенията към Полша след 1963 г. заема и македонският въпрос. От намерената информация се

вижда ясната позиция на БКП по проблема. В годините до 1989 г. българските служби не спират да защитават своята теза (от март 1963 г.), макар и част от полските им колеги да възприемат югославската концепция за Македония. През 1967 г. НРБ и ПНР подновяват Договора за дружба, с което контактите между двете страни се засилват.

С края на десетилетието идва и времето за поредната полска криза от 1968 г., породена от недоволството на интелигенцията към ограниченията на системата. Както и през 1956 г. БКП не остава безразлична към случващото се в „братската страна“, като оценява събитията като *„антикомунистически, антидържавни, антипартийни“* и заема позицията на ПОРП за *„бдителност към ционистите“*. Същата година двете страни, заедно с ОВД, се включват в интервенцията в Чехословакия, с което поставят края на „Пражката пролет“.

Макар и 70-те години да са сравнително спокойни в отношенията между Изтока и Запада, още в началото на десетилетието управляващите в Полша се изправят пред поредната, този път икономическа, криза. За разлика от протестите през 1968 г., сега на Гомулка му се налага да се оттегли от властта и да я предаде на прозападно ориентирания Ед. Герек. За месеците на протести (от декември 1970 г. до февруари 1971 г.) на посещение в България идва вътрешният министър на Полша М. Мочар, който запознава Живков със ситуацията, още преди стачките окончателно да бъдат прекратени. А след края им външният министър на НРБ И. Башев провежда поредица от срещи във Варшава с външния министър на Полша Ст. Йендриковски, с председателя на Министерски съвет П. Ярошевич и с председателя на Държавния съвет на ПНР Ю. Циранкевич. За разлика от кризата от 1956 г. сега БКП е по-запозната и умерена по отношение на случващото се в Полша, макар и някои кръгове в България да ги характеризират като *„жесток идеологически двубой между двата свята“*.

С края на кризата от 1970/71 г. настъпва и период на разведряване. В Полша Герек се опитва да приложи *„големия скок напред“*, като залага на западни кредити за модернизирването на страната си, а в България Живков утвърждава своята власт с нов държавен пост и нова конституция. През това десетилетие държавните отношения между двете страни значително укрепват с визитите както на Живков в Полша, така и на Герек в България. Службите за сигурност на двете страни също развиват своите връзки и разширяват познанията си в областта на разузнаването. 1975 г. е и кулминацията в затоплянето на отношенията Изток-Запад, с подписването на

Заклучителния акт от Хелзинки. Това дава възможност и за по-широко разпространение на българската култура. Идеите на дъщерята на Живков Людмила Живкова са посрещнати позитивно в Полша. Страната взема участие, както в детската асамблея „Знаме на мира“, така и в честването на „1300 години България“. Но в края на 70-те започва и поредният конфликт между двата блока и се слага край на разведряването и на илюзията за „*мирно съвместно съществуване*“.

80-те години поставят начало на края на продължилия повече от 40 години експеримент за изграждане на социалистическо, а след това комунистическо общество. През лятото на 1980 г. поляците отново излизат на протест, породен от тежките икономическите проблеми на страната. Но тази криза няма да е както никога до сега. За да се прекратят стачките, от ПОРП позволяват на работниците да създадат независим профсъюз, което е в разрез с идеологията. Основаването на „Солидарност“ се посреща негативно от българските управляващи. Те реагират отрицателно на ситуацията в Полша, а в своите заключения Т. Живков заявява: „*антисоциалистическите сили и дребнобуржоазната мътилка в Полша създават недоверие в социалистическия строй*“. Критика разбира се се чува не само от главния секретар, но и от останалите членове на БКП. Тревожността на Живков за стабилността на системата го принуждава да се обърне с писмо до Брежнев с молба да се окаже „*решителен натиск*“ върху първия секретар на ПОРП ген. В. Ярузелски. Но до военна намеса на страните от Варшавския договор (подобно на Чехословакия през 1968 г.) не се стига. Декември 1981 г. ген. Ярузелски въвежда Военно положение в Полша и интернира лидерите на „Солидарност“. Българските управляващи освен че одобряват взетите мерки от страна на полските комунисти, също така оказват и значителна материална помощ на Полша, с надеждата страната да излезе от тежкото икономическо положение.

Докато до края на 80-те години полските комунисти се опитват да останат на власт, българските им колеги се изправят през поредица от кризи. Първата е свързана с атентата срещу папа Йоан Павел II през 1981 г. След като залавят терориста, отговорен за нападението, с помощта на американски журналисти и служби за сигурност започва изфабрикуване на „българската следа“ и представянето на България като страна свързана с трафика на наркотици и незаконна търговия с оръжия. Отчитайки фактът, че папата е поляк, се чуват и негативни изявления от поляците по отношения на българските управляващи. За влошаване авторите на НРБ главна роля изиграва насилствената смяна на имената на стотици хиляди български мюсюлмани, деяние

наречено от БКП „Възродителен процес“. И тук от Полша изказват своето неодобрение за насилствената асимилация.

Докато двете страни преминават през трудни за тях години, от Кремъл отново подават импулс за дълбоки промени в системата. Новият и последен съветски ръководител М. Горбачов през 1985 г. поставя начало на „перестройка“, която ще доведе до разпадане на Източния блок и Съветския съюз. Поемайки по вятъра на промяната, българските и полските комунисти също започват промени в своите държави. Първи, под натиска на протестиращите, поляците сформират Кръгла маса (февруари-април 1989 г.) и провеждат полусвободни избори (юни 1989 г.), в които „Солидарност“ показва своето превъзходство и пълно одобрение сред населението. Българската реакция отново не закъснява, а заключението е категорично – проведените избори ще окажат влияние в отношенията между двете страни в бъдеще. След края на вота Полша първа от страните от Източния блок поема по своя преход. Бурната 1989 г. не подминава и България. В края на годината подкрепата и влиянието на Живков, както в България, така и в Кремъл се изчерпват и това логично довежда до неговото сваляне от власт на 10 ноември 1989 г.

През 1989 г. България и Полша започват нов преход – от планова към пазарна икономика, от социализъм към демокрация. С разпадането на Източния блок и разпускането на СИБ и ОВД (1991 г.), двете страни започват да търсят нови пътища за развитие в новата система от международни отношения, като се преориентират от Изток на Запад. Свободни сами да избират на къде да поемат, не след дълго те отново ще членуват в една и съща икономическа и военна организация (Европейския съюз и НАТО) и ще продължат да развиват своите междудържавни отношения, макар и не на същото равнище.

8. Приложение

Към дисертацията има и приложение със снимки от срещите на първите/главните секретари на БКП и ПОРП, министър-председателите, външните министри и други официални лица на двете страни през годините.

III Приноси на дисертацията

Настоящата дисертация обхваща целия период в българо-полските политически отношения по време на Студената война. Хронологично са проследени всички полски кризи и българската реакция към събитията. Използвани са непубликувани архивни документи (от позволените за използване, тъй като при писането на дисертационния труд годините 1963-1968 и 1984-1988 свързани с външната политика на България не бяха достъпни) съхранявани в Министерството на външните работи на Република България (МВНР), Централния държавен архив (ЦДА), Комисията за разкриване на документите и за обявяване на принадлежност на български граждани към Държавна сигурност и разузнавателните служби на Българската народна армия (КРДОПБГДСРСБНА), вестници и сборници от посочения период. Разгледани са двата Договора за дружба между България и Полша. Посочени са и разликите между двете „братски страни“ в опита им да изградят държавен социализъм от съветски тип.

IV Публикации по темата

1. „Полското общество 1956-1989“./ (под печат) в Сборник от Международната научна конференция „История, промяна, общество – XIX-XX в.“, Велико Търново, 2020.
2. "Солидарност" в българо-полските отношения (1980-1981)“./ сп. АНАМНЕЗА, Год. XV, 2020, кн. 4, с. 44-49.
3. "Варшава след края на Втората световна война"./ (под печат) Сборник с доклади XI „Мартенски студентски четения“, Велико Търново, 2021.
4. "Македонският въпрос в българо-полските отношения (1963 – 1989)".// (под печат) сп. Анамнеза, 2021.
5. „Службите за сигурност, като част от българо-полските отношения през 60-те и 70-те години на XX век“. // сп. АНАМНЕЗА, Год. XVI, 2021, кн. 4, с. 21-25.